

יהוה – אלוהי העברים

כאשר האדם הוגה באלוהות, ראשית הוא מכליל את כל האלים כולם. לאחר מכן הוא מכפיף את כל האלים הזרים לאלוהות השבט שלו, ולבסוף הוא מחריג את כולם פרט לאל האחד, האל בעל הערך הסופי והעילאי. היהודים גיבשו את כלל האלים לכדי מושגם הנשגב יותר של אדוני אלוהי ישראל. ההינדים, בדומה להם, שילבו את מגוון האלוהויות שלהם לכדי "הרוחניות האחת של האלים" אשר מוצגת בריג-וודה, בעוד שתושבי מסופוטמיה הפחיתו את אליליהם לכדי המושג הממורכז יותר של בל-מְרְדוך. הרעיונות הללו על אודות המונותאיזם הבשילו בכל רחבי העולם זמן קצר לאחר הופעתו של מאקיוונטה מלכי-צדק בשלם אשר בפלשתינה. ואולם, מושג האלוהות של מלכי-צדק היה שונה מהמושגים של הכללה, הכפפה והחרגה בפילוסופיה האבולוציונית; הוא התבסס באופן בלעדי על *כוח הבריאה*, ובמהרה השפיע על המושגים הגבוהים ביותר של האלוהות במסופוטמיה, הודו ומצרים.

דת שלם הייתה מסורת מוערכת בעיני הקינים, כמו גם בעיני שבטים כנעניים אחרים. זו הייתה אחת מן המטרות אשר לשמן התגלם מלכי-צדק בגוף: כי דת של אל אחד תפתח במידה כזו שתסלול את הדרך אל המתת הארצית של בן של אותו אל יחיד. מיכאל היה מתקשה להגיע לאורנטיה בטרם חיו בה בני-אדם אשר האמינו באב האוניברסאלי, ואשר בקרבם יכול היה להופיע.

דת שלם המשיכה להתקיים בקרב הקינים בפלשתינה ושימשה כדתם. דת זו, כפי שאומצה לאחר מכן על-ידי העברים, הושפעה, ראשית, מתורות המוסר המצריות; לאחר-מכן על-ידי המחשבה התיאולוגית הבבלית; ולבסוף, על-ידי המושגים האירניים על אודות הטוב והרע. עובדתית, הדת העברית מתבססת על הברית שבין אברהם לבין מאקיוונטה מלכי-צדק; מבחינה אבולוציונית, היא הינה תוצאה של נסיבות מיקום ייחודיות רבות; ואילו תרבותית, היא שאלה באופן חופשי מן הדת, מן המוסר ומן הפילוסופיה של הלבנט כולו. הרבה מן המוסר ומן המחשבה הדתית של מצרים, של מסופוטמיה ושל אירן הועברו לעמים במערב באמצעות הדת העברית.

1. מושגי האלוהות בקרב השמיים

השמיים המוקדמים סברו כי בכל דבר שוכנת רוח. היו הרוחות של עולמות החי והצומח; רוחות שנתיות, אדוניות הצאצאים; רוחות האש, המים והאוויר; פנתיאון רוחות אמיתי אשר ממנו יש להתייאר ואותו יש להעריך. ומעולם לא הצליחה תורתו של מלכי-צדק על אודות הבורא האוניברסאלי לחסל לחלוטין את האמונה ברוחות הנחות האלה או באלילי הטבע.

התקדמותם של העברים מן הפוליתאיזם, דרך ההנותאיזם, אל המונותאיזם, לא הייתה התפתחות מושגית רציפה. במהלך התפתחות מושגיהם על אודות האלוהות, הם חוו נסיגות רבות, זאת בעוד שבכל תקופה התקיימו בקרב קבוצות מאמינים שמיות שונות רעיונות שונים על אודות האל. מעת לעת שימשו מונחים רבים את מושגיהם על אודות האל, ועל-מנת למנוע בלבול יוגדרו להלן התארים השונים אשר ניתנו לאלוהות והנוגעים לאבולוציה של התאולוגיה העברית:

1. *יְהוָה*, היה האל של השבטים הדרומיים בפלשתינה, אשר קישרו מושג זה לאליל של הר חורב, הר הגעש אשר בסיני. יהוה היה רק אחד מתוך מאות ואלפי אלילי טבע אשר משכו את תשומת ליבם של השבטים ושל העמים השמיים, ואשר להם הם סגדו.

2. אל עליון. מאות בשנים לאחר שהותו של מלכי-צדק בשלם, נשתמרה דוקטרינת האלוהות שלו בגרסאות שונות, אך ככלל היא הייתה קשורה למונח אל עליון, האל העליון שבשמיים. בני שם רבים, לרבות הצאצאים המידיים של אברהם, סגדו בזמנים שונים הן ליהוה והן לאל עליון.

3. אל שדי. קשה להסביר מה ייצג המונח אל שדי. רעיון זה על אודות האל היה רעיון משולב אשר נגזר מן הלימוד בספר החוכמה של אמנופ, כפי שזה הותאם על-ידי דוקטרינת אתון של אחנתון, וכפי שהושפע עוד מתורתו של מלכי-צדק אשר התגלמה במושג של אל עליון. ואולם, ככל שחלחל המושג אל שדי אל הדעת העברית, כך הוא נצבע לחלוטין באמונות המדבר על אודות יהוה.

אחד מרעיונות הדת השולטים בתקופה זו היה המושג המצרי על אודות ההשגחה העליונה, הלימוד אשר גרס כי השגשוג החומרי הינו גמול למשרת את אל שדי.

4. אל. בתוככי בלבול המונחים וערפול המושגים הללו, מאמינים אדוקים רבים ניסו לסגוד בכנות לכל הרעיונות המתפתחים הללו של אלוהות, ונוצר הנוהג לכנות את האלוהות המשולבת הזו בשם אל. ומונח זה עדיין כלל כמה מאילי הטבע של הבדווים.

5. אלוהים. בפי ובאור נשתמרו במשך זמן רב קבוצות שומריות-קשדיות אשר לימדו מושג של שלושה-אלים-באחד, מושג אשר התבסס על המסורות מימיהם של אדם ומלכי-צדק. דוקטרינה זו הובאה למצרים, ושם סגדו לשילוש הזה תחת השם אלוהים, וביחיד – אלוה. אחדות זו של ריבוי אלים נלמדה בקרב קבוצות המורים הפילוסופים ממוצא עברי במצרים, ולאחר מכן על-ידי המורים באלכסנדריה, ורבים מיועציו של משה בזמן יציאת מצרים האמינו בשילוש הזה. ואולם, המושג של אלוהים השילומי מעולם לא הפך לחלק אמיתי מן התיאולוגיה העברית, אלא רק לאחר שהעברים שהו תחת ההשפעה הפוליטית של הבבלים.

6. שמות שונים. בני שם לא אהבו לקרוא בקול בשם אלוהיהם, ובשל כך נדרשו מעת לעת לכינויים שונים כדוגמת: רוח אלוהים, אדוני, מלאך אדוני, הכול יכול, העליון, אדוני, עתיק היום, אדוני אלוהי ישראל, בורא השמים והארץ, קריות, יה, יהוה צבאות ואבינו שבשמיים.

יהוה הינו מונח אשר השתמשו בו לאחרונה על-מנת לציין את המושג המושלם על אודות יהוה, אשר התפתח לבסוף מתוך התנסותם הארוכה של העברים. ואולם, השימוש בשם יהוה החל כאלף וחמש-מאות שנה לאחר ימיו של ישוע.

עד לסביבות שנת 2000 לפני הספירה היה הר סיני הר געש פעיל לסירוגין אשר התפרץ מעת לעת, וכך היה אפילו עד לזמן שבו שהו בני ישראל באזור זה. האש, העשן, והפיצוצים הרועמים, אשר נלוו להתפרצויותיו של הר הגעש הזה, הרשימו את הבדווים אשר סביב, הטילו עליהם מורא, וכן גרמו להם להתיירא עד מאוד מפני יהוה. רוח זו של הר חורב הפכה לאחר מכן לאל של העברים השמיים, ובסופו של דבר הם האמינו כי הוא נעלה על כל האלים כולם.

במשך זמן רב סגדו הכנענים ליהוה, ואף כי רבים מן הקינים האמינו, מי פחות ומי יותר, באל עליון, אל העל של דת שלם, המשיכו מרבית הכנענים לסגוד באופן רופף לאליליהם השבטיים הנושנים. הם לא היו מוכנים לנטוש לחלוטין את אליליהם הלאומיים לטובת אל בינלאומי, שלא לדבר על אל בין-פלנטארי. דעתם לא נטתה אל-עבר אלוהות אוניברסאלית, ולפיכך המשיכו השבטים הללו לסגוד לאליליהם השבטיים, לרבות יהוה ועגל הכסף והזהב אשר שימשו את רועי הצאן הבדווים כסמל לרוחו של הר הגעש, הר סיני.

אף-על-פי שהסורים סגדו לאליליהם, הם האמינו גם ביהוה של העברים, וכך אמרו נביאיהם למלך הסורי: "אלוהי הרים אלוהיהם, על-כן, חזקו ממנו; ואולם, נלחם אתם במישור, אם לא נחזק מהם."

ככל שהאדם מתקדם יותר בתרבותו, כך מוכפפים האלילים הנחותים יותר לאלוהות הנעלה; יופיטר הגדול משתמר אך ורק כקריאה. המונותאיסטים שומרים על אליליהם הנחותים בדמות רוחות, שדים, מזויות, נימפות-ים, פיות, אורסקים, ננסים, באנשי ועין הרע. העברים חלפו דרך ההנותאיזם ובמשך זמן רב האמינו גם בקיומם של אלים אחרים פרט ליהוה, אך הם התחזקו בסברה כי אלילים זרים אלו כפופים ליהוה. הם הכירו בממשותו של האל כמוש, אל המואבים, אך טענו כי הוא כפוף ליהוה.

הרעיון של יהוה התפתח באופן הנרחב ביותר מכל התאוריות האנושיות על אודות האל. ניתן להשוות את האבולוציה המדורגת שלו אך ורק עם המטמורפוזת שעבר מושג הבודהה באסיה, אשר לבסוף הובילה אל המושג של האוניברסאלי המוחלט, ממש כשם שהמושג של יהוה הוביל לבסוף לרעיון של האב האוניברסאלי. ואולם, עובדה היסטורית היא, וראוי להבין זאת, כי בעוד שהיהודים שינו את השקפותיהם על אודות האלוהות, מאליל השבט של הר חורב ועד לאב הבורא האוהב והרחום של הזמנים המאוחרים יותר, הם לא שינו את שמו; לכל אורך הדרך הם המשיכו לכנות את המושג המתפתח הזה של האלוהות בשם יהוה.

2. העמים השמיים

השמיים של המזרח היו פרשים מאורגנים ומונהגים היטב אשר פלשו לאזורי המזרחיים של הסהר הפורה ושם התאחדו עם הבבלים. הכשדים בסמוך לאור נמנו עם השמיים המזרחיים המתקדמים ביותר. הפיניקים היו קבוצה נעלה ומאורגנת היטב של שמיים מעורבים, אשר אחזה בחלקה המערבי של פלשתינה לאורך חופי הים התיכון. מבחינה גזעית נמנו השמיים על העמים הממוזגים ביותר באורנטיה, והם הכילו גורמי תורשה כמעט מכל תשעת גזעי העולם.

שוב ושוב לחמו הערבים השמיים על-מנת לחדור אל חלקה הצפוני של הארץ המובטחת, "ארץ זבת חלב ודבש", וכמעט בכל הפעמים הם נדחקו החוצה בידי השמיים הצפוניים ובידי החיתים, אשר היו מאורגנים ומתורבתים יותר. מאוחר יותר, בעיצומו של רעב חמור ויוצא-דופן בהיקפו, נכנס מספר גדול מן הבדווים הנוודים הללו למצרים, ושם הם נשכרו כפועלים בעבודות הציבוריות של מצרים, וחוו התנסות מרה של שיעבוד למלאכת היומיום המפרכת של הפועלים הפשוטים והמנוצלים של עמק הנילוס.

רק לאחר ימיהם של מאקיוונטה מלכי-צדק ושל אברהם כונו שבטים שמיים מסוימים – בשל אמונותיהם הדתיות המובחנות – ילדי ישראל, ולאחר מכן העברים, היהודים ו"עם סגולה". אברהם לא היה אביהם הגזעי של כל העברים; הוא אפילו לא אביהם הקדמון של כל הבדווים השמיים אשר נישבו במצרים. אמת היא כי צאצאיו, בעת שיצאו ממצרים, היו את הגרעין למה שלאחר מכן היה העם היהודי, ואולם רוב רובם של הגברים והנשים אשר שולבו אל תוך שבטי ישראל מעולם לא שהו במצרים. הם היו פשוט אחיהם הנוודים אשר בחרו ללכת אחר משה, בשעה שבני אברהם וחבריהם השמיים ממצרים עברו דרך צפון חצי האי ערב.

תורתו של מלכי-צדק – באשר לאל עליון, הגבוה ביותר וברית החסד האלוהי אשר ניתן בתמורה לאמונה – נשכחה כמעט לחלוטין בשעה ששועבדו במצרים העמים השמיים אשר היו עתידיים להפוך תוך זמן קצר לאומה העברית. ואולם, לאורך תקופת השבי הזו שמרו הנוודים הערבים הללו על מסורת האמונה ביהוה כאליל הגזע שלהם.

למעלה ממאה שבטים ערביים נפרדים סגדו ליהוה, ולמעט הגוון של המושג אל עליון אשר נשתמר בקרב המעמדות המחונכים יותר של מצרים, לרבות זה של הזן המצרי-עברי המעורב, הייתה דתם של העבדים העברים הפשוטים בבחינת גרסה מותאמת של הריטואל הנושן של הקסמים ושל הקורבנות אשר הוקרבו ליהוה.

3. משה אשר אין דומה לו

תחילת האבולוציה של המושגים והאידיאלים העבריים על אודות הבורא העליון, מתוארכים לימים שבהם עזבו השמיים את מצרים תחת הנהגתו של משה – המנהיג, המורה והמארגן הכביר. אמו השתייכה למשפחת המלוכה המצרית; אביו היה שמי ושימש כקצין קישור בין הממשל לבין השבויים הבדויים. לפיכך ניחן משה באיכויות אשר נגזרו ממקורות גזעיים נעלים; מקורותיו היו כה ממוזגים, עד כי לא ניתן לסווגו תחת קבוצה גזעית כזו או אחרת. אילולא היה מטיפוס ממוזג מעין זה, לעולם הוא לא יכול היה להציג את אותה גמישות ואת אותו כושר הסתגלות יוצאי-דופן אשר אפשרו לו לנהל את אותו ערב-רב מגוון, אשר התחבר לבסוף תחת הנהגתו עם הבדויים השמיים אשר ברחו ממצרים אל מדבריות ערב.

חרף פיתוייה של תרבות ממלכת הנילוס, בחר משה לקשור את גורלו בזה של עם אביו. בזמן שבו גיבש המארגן הכביר את תכניותיו לשחרור העם של אביו, לא הייתה לשבויים הבדויים דת אשר הייתה ראויה להיקרא בשם הזה; הם חיו ללא מושג אמיתי של האל וללא כל תקווה בעולם.

אף מנהיג לא לקח על עצמו מעולם את המשימה לשנות ולרומם קבוצת בני-אדם נטושה, מושפלת, מיואשת ונבערת יותר מזו. ואולם, העבדים הללו נשאו בקרבם – בתוך הזנים אשר אותם ירשו – אפשרויות התפתחות רדומות, והיו בנמצא מספר מספיק של מנהיגים מחונכים, אשר אומנו בידי משה כהכנה ליום ההתקוממות ולניסיון להשתחרר לחופשי, ואלו היוו סגל מארגנים יעיל. האנשים הנעלים הללו הועסקו כמשגיחים על בני עמם; הם קיבלו חינוך כלשהו בשל ההשפעה אשר נודעה למשה אצל השליטים המצריים.

משה פעל על-מנת לשאת ולתת באופן דיפלומטי על שחרורם של אחיו השמיים. הוא ואחיו כרתו ברית עם מלך מצרים, לפיה ניתנה להם הרשות לעזוב בשלום את עמק הנילוס ולצאת אל מדבריות ערב. על-פי הברית הזאת, הם היו עתידים לקבל תשלום תמורת שירותם הממושך במצרים בדמות סחורות וסכום כסף צנוע. מצדם, הסכימו העברים לשמור על יחסי ידידות עם הפרעונים ולא להצטרף לשום ברית אשר כוונה כנגד מצרים. ואולם, המלך החליט לאחר מכן לסגת מן הברית הזו, והצדיק החלטתו זו בתירוץ שמרגליו חשפו גילויי חוסר-נאמנות בקרב העבדים הבדויים. הוא טען כי הם ביקשו להשתחרר במטרה לצאת אל המדבר ולארגן את הנוודים כנגד מצרים.

אך משה לא אמר נואש; הוא המתין לשעת כושר, ותוך פחות משנה, כאשר כוחות הצבא המצריים היו עסוקים עד מאוד במגננה בו-זמנית כנגד מתקפה לובית חזקה מדרום ופלישה ימית יוונית מצפון, הוציא המארגן הנועז הזה את בני עמו אל מחוץ למצרים בבריחה מדהימה באישון ליל. בריחה זו לחופשי תוכננה בקפדנות והוצאה אל הפועל במיומנות. והם נחלו הצלחה אף-על-פי שפרעה דלק בעקבותיהם בראש צבא מצרי קטן, צבא אשר חוסל כולו נוכח המגננה של הבורחים, והותיר מאחוריו שלל רב אשר העשיר את הונו של צבא העבדים הבורחים, בשעה שזה צעד אל עבר ארצות מולדתו אשר במדבר.

4. ההכרזה על יהוה

האבולוציה של תורת משה ורוממותה השפיעה על כמעט מחצית מן העולם, ועדיין היא עושה כן אפילו במאה העשרים. אף כי משה הבין את הפילוסופיה הדתית המצרית המתקדמת יותר, העבדים הבדויים ידעו אך מעט על אודות הלימוד הזה, אך הם לעולם לא שכחו את אלוהי הר חורב, זה אשר אבותיהם כינו בשם יהוה.

משה שמע על תורתו של מאקיוונטה מלכי-צדק הן מאביו והן מאמו, והעובדה ששניהם חלקו אמונות דתיות משותפות מהווה הסבר לזיווג הבלתי-שגרתי בין אישה ממעמד המלוכה ואדם מגזע השבויים. חתנו של משה היה קיני אשר סגד לאל עליון, אך הוריו של המשחרר האמינו באל שדי, ולפיכך חונך משה כמאמין באל שדי; הודות להשפעת חתנו הוא הפך למאמין באל עליון; ועד לזמן שבו חנו העברים מסביב להר סיני – לאחר בריחתם ממצרים – הוא כבר גיבש מושג חדש ומורחב של האלוהות (מושג אשר נגזר מכלל אמונותיו הקודמות), ובתבונתו הוא החליט להכריז על המושג הזה בפני עמו כהרחבה של מושג אליל השבט הנושן שלהם, יהוה.

משה ניסה ללמד את הבדויים הללו את הרעיון של אל עליון, אך עוד בטרם עזב את מצרים השתכנע כי הם לעולם לא יוכלו להבין את הדוקטרינה הזו במלואה. לפיכך הוא החליט בכוונה תחילה להתפשר ולאמץ את אליל השבט מן המדבר כאל האחד והיחיד עבור חסידיו. משה לא לימד באופן ספציפי כי לעמים ולאומות אחרות אין אלים אחרים, אך הוא טען בתוקף כי יהוה מצוי מעל לכולם, ובמיוחד עבור העברים. תמיד הקשתה עליו המגבלה המזוהה אשר נגרמה בשל הניסיון להציג בפני העבדים הנבערים הללו רעיון חדש וגבוה יותר של האלוהות, במסווה של המונח הנושן על אודות יהוה, אותו תמיד סימל עגל הזהב של השבטים הבדויים.

העובדה שיהוה היה האל של העברים הנסים ממצרים משמשת הסבר לשהותם הממושכת לפני הר סיני, ותשובה לשאלה מדוע קיבלו שם את עשרת הדברות אשר עליהם הכריז משה בשם יהוה, אל חורב. הטקסים הדתיים של הפולחן החדש והמתפתח של הדת העברית, המשיכו להשתכלל במשך השהות הממושכת הזו לפני הר סיני.

דומה כי משה מעולם לא היה מצליח לכונן פולחן טקסי מתקדם-יחסית זה, וכן לשמור על חסידיו כמקשה אחת לאורך רבע מאה, אלמלא התפרץ הר חורב באלימות במהלך השבוע השלישי לשהותם למרגלותיו למטרות פולחן. "הר יהוה נאכל באש, ויעל עשנו כעשן הכבשן, ויחרד כל ההר מאוד." באורו של המחזה המרעיש הזה, אין לתמוה על כך שמשה הצליח לשכנע את אחיו כי אלוהיהם הינו אל "גיבור, נורא, אש אוכלת, מטיל אימה וכל-יכול".

משה הכריז כי יהוה הינו אדוני אלוהי ישראל אשר אימץ את העברים כעמו הנבחר; משה עסק בבנייתו של אומה חדשה ובחוכמתו הפך את תורתו הדתית ללאומנית, באומרו לחסידיו כי יהוה הינו אדון אשר קשה לרצותו, "אל קנאי". ואף-על-פי-כן, הוא ביקש להרחיב את מושגיהם על אודות האלוהיות בשעה שלימד אותם כי יהוה הינו "אלוהי הרוחות לכל בשר", וכאשר אמר "מַעֲנֵה אֱלֹהֵי קֶדֶם, וּמַתַּחַת זֶרַעַת עוֹלָם." משה לימד כי יהוה הינו אל שומר-ברית; וכי הוא "לא יִרְפֶּךָ וְלֹא יִשְׁחִיתֶךָ, וְלֹא יִשְׁכַּח אֶת בְּרִית אֲבֹתֶיךָ, אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם."

משה עשה מאמץ עילאי על-מנת לרומם את יהוה למעמד הראוי של אלוהות עליונה כאשר הציגו כ"אל אמונה ואין עוול, צדיק וישר בכל דרכיו." ועדיין, למרות התורה המרוממת הזו, נוכח הבנתם המוגבלת של חסידיו הוא נאלץ לדבר על האל כעל הווייה בדמות אדם, כישות הנתונה להתקפי כעס, זעם וקשיחות, ואפילו כעל אל נוקם ונוטר המושפע בקלות ממנהגו של האדם.

תחת תורתו של משה הפך אל הטבע השבטי הזה, יהוה, לאדוני אלוהי ישראל, זה אשר הלך אחריהם אל החרבה ואפילו אל הגלות, שם הפך לאל של כל העמים כולם. שביים המאוחר יותר

מסמך 96

של היהודים בבבל שחרר לבסוף את המושג המתפתח של יהוה כך שיוכל לקבל על עצמו את התפקיד המונותאיסטי של אל האומות כולו.

התכונה הייחודית והמדהימה ביותר בהיסטוריה הדתית של העברים נוגעת להתפתחות הרציפה הזו במושג האלוהות, החל מן האל הפרימיטיבי של הר חורב ומעלה, דרך תורותיהם העוקבות של מנהיגיהם הרוחניים, ועד לרמת ההתפתחות הגבוהה המתוארת בדוקטרינות האלוהות של ישעיהו, אשר הטיף לאותו מושג נפלא של האב הבורא הרחום והאוהב.

5. תורתו של משה

משה גילם שילוב יוצא-דופן של מנהיג צבאי, מארגן חברתי ומורה של דת. הוא היה המורה והמנהיג האחד החשוב ביותר בעולם בין תקופתו של מאקיוונטה לזו של ישוע. משה ניסה להכניס בקרב בני ישראל שינויים רבים שעל אודותיהם לא קיים רישום. במהלך תקופת חייו של אדם אחד הוא הוציא את האספסוף הרב-לשוני המכונה עברים מעבדות ומנוודות בלתי-מתורבתת לחירות, בעודו מניח את היסודות להולדתה המאוחרת יותר של אומה ולהנצחתו של גזע.

כה מעט נרשם על עבודתו הכבירה של משה הואיל ולעברים לא הייתה שפה כתובה בזמן יציאת מצרים. התיאורים על אודות זמנו ופועלו של משה נגזרו ממסורות אשר נשתמרו למעלה מאלף שנה לאחר מותו של המנהיג הגדול.

הרבה מן ההתקדמות הדתית של משה, מעל ומעבר לדתם של המצרים ושל העמים הסובבים בלבנט, התרחשה בזכות המסורות הקיניות מתקופתו של מלכי-צדק. בלעדי הלימוד אשר לימד מקיוונטה את אברהם ואת בני-זמנו, היו העברים יוצאים ממצרים בחשכה נטולת תקווה. משה וחתנו, יתרו, קיבצו את שרידי המסורות מימי מלכי-צדק, והתורות האלה, בנוסף ללימודם של המצרים, הנחו את משה בשעה שיצר את הדת ואת הפולחן המשופרים של בני ישראל. משה היה איש ארגון; הוא בחר את המיטב מן הדת ומן המוסכמות של מצרים ושל פלשתינה, ובעת שחיבר את המנהגים הללו עם המסורות מתורת מלכי-צדק, הוא ארגן את מערכת הפולחן הטקסית של העברים.

משה האמין בהשגחה העליונה; הוא הושפע עד מאוד מן הדוקטרינות המצריות על השליטה העל-טבעית בנילוס ובאתני הטבע האחרים. הייתה לו ראייה נרחבת של האל, אך הוא היה כן לחלוטין בשעה שלימד את העברים כי אם יצייתו לאל, "הוא יאהב, יברך וירבה את פרי בטנכם ופרי אדמתכם – דגן, תירוש יצהר וצאן. ברוכים תהיו מכל העמים; והסיר יהוה מכם כל חולי וכל מדון מצרים הרעים." והוא אף אמר כך: "וְזָכַרְתָּ אֶת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ, כִּי הוּא הֵנִיךָ לְךָ כַּח לַעֲשׂוֹת חֵיל." "והעבטת גוים רבים, ואתה לא תעבט; ומשלת בגוים רבים, ובך לא ימשלו."

ואולם, מצער היה להתבונן בדעתו הכבירה של משה המנסה להתאים את המושג הנשגב של אל עליון, הגבוה ביותר, אל הבנתם הנבערת של העברים אשר לא ידעו קרוא וכתוב. בפני אסיפת המנהיגים הוא הרעים בקולו, "יהוה הוא האלוהים; ואין עוד מלבדו"; זאת בעוד שבפני הציבור הכללי המעורב הוא הכריז, "מי כמכה באלים יהוה?" משה עמד באומץ, ובהצלחה חלקית, אל מול הפטישים ואל מול עבודת האלילים בשעה שהכריז, "כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר יהוה אליכם בחרב מתוך האש." הוא גם אסר על יצירת תמונות מכל סוג שהוא.

משה חשש להטיף לחסדו של יהוה, והעדיף להטיל על עמו מורא מפחד משפטו של האל. זאת באומרו: "יהוה אלוהיכם הוא אלוהי האלוהים, ואדני האדנים, האל הגדול הגיבור והנורא, אשר לא ישא פנים." ושוב הוא ניסה להשתלט על החמולות הסוערות כאשר הכריז כי "ינגפכם אלוהיכם, אם לא תשמעון אליו; והיה כי שמוע תשמעו אל דברו, ירפאכם ויחייכם." ואולם, משה

לימד את השבטים הללו כי הם יהפכו לעם הסגולה של האל אך ורק בתנאי "שישמרו כל מצוותיו וחוקותיו".

במהלך הימים המוקדמים הללו, למדו העברים אך מעט על אודות רחמי האל. הם למדו על האל כ"אל שדי; אדוני איש מלחמה, אל עזו, נאדר כוח, מנתץ אויביו לרסיסים." "כי יהוה אֱלֹהֶיךָ מְתַהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מִחֶנֶךָ, לְהַצִּילֲךָ." בני ישראל חשבו על אלוהיהם כעל אל אשר אוהב אותם, אך גם כעל אל אשר "חיזק את לב פרעה" ואשר "קילל את אויביהם".

אף-על-פי שלרגעים משה הציג בפני בני ישראל הצעות חטופות אל אלוהות אוניברסאלית ומיטיבה, ככלל היה המושג היומיומי שלהם על אודות יהוה כזה של אל טוב אך במעט מאלילי השבט של העמים הסובבים. המושג שלהם על אודות האל היה פרימיטיבי, גס ואנתרופומורפי; עת הלך משה לעולמו, השבטים הבדויים הללו מיהרו לחזור לרעיונות הברבריים-למחצה על אודות אלילי חורב ואלי המדבר הנושנים שלהם. עד מהרה נעלם מן העין המבט הנשגב, המורחב, של האל אשר אותו הציג משה מפעם לפעם בפני מנהיגיו, בעוד שרוב האנשים חזרו אל פולחן הפטיש של עגלי הזהב, אשר סימלו עבור רועי הצאן הפלשתינים את יהוה.

כאשר מסר משה לידי יהושע את הפיקוד על העברים, הוא כבר אסף אליו אלפים מצאצאיהם המקבילים של אברהם, נחור, לוט ושל אחרים מן השבטים המקורבים, וגייש אותם לכדי אומת לוחמים כפריים, אשר הייתה מסוגלת לכלכל את עצמה ואף לנהל את עצמה באופן חלקי.

6. מושג האל לאחר מות משה

עם מותו של משה הידרדר במהירות המושג הנשגב שלו על אודות יהוה. אף כי יהושע ומנהיגי ישראל המשיכו להאמין במסורות של משה על אודות אל כל-יודע, מיטיב וכל-יכול, פשוטי העם חזרו במהירות לרעיון הישן יותר, המדברי, של יהוה. והסחף הנסוג הזה במושג האלוהות המשיך והתעצם תחת שלטונם העוקב של השיח'ים השבטיים השונים, המכונים שופטים.

הקסם שבאישיותו יוצאת הדופן של משה שמר בלבבות חסידיו על ההשראה של מושג הולך ומתרחב של האל; ואולם, כאשר הם הגיעו אל אדמותיה הפוריות של פלשתינה, הם התפתחו במהירות מרועי צאן נוודים לכדי חקלאים מבוססים ובמידת-מה גם רגועים. והתפתחות זו במנהגי חייהם, כמו גם השינוי בנקודת השקפתם הדתית, תבעו שינוי מוחלט כמעט באופי המשגתם את טיב אלוהיהם, יהוה. במהלך התקופה של תחילת ההתמרה של אל מדבר סיני הקפדן, הגס, התובעני והרועם לכדי המושג אשר הופיע לאחר מכן של אל של אהבה, צדק ורחמים, העברים כמעט ואיבדו לחלוטין את הקשר ללימוד הנשגב של משה. והם היו קרובים מאוד לאיבוד כל קשר למונותאזם; הם כמעט ואיבדו את ההזדמנות להפוך לעם אשר ישמש כחוליה חיונית בהתפתחותה הרוחנית של אורנטיה, הקבוצה אשר תשמר את תורת מלכי-צדק על אודות אל אחד עד לימנים שבהם יתגשם בגוף בן של מתת לאותו אב, אבי הכול.

יהושע ניסה נואשות לשמר את המושג על אודות יהוה עליון בדעתם של השבטים, והביא לידי ההכרזה: "כְּאֲשֶׁר הָיִיתִי עִם מֹשֶׁה אֶהְיֶה עִמָּךְ; לֹא אֶרְפָּךָ וְלֹא אֶעֱזָבְךָ." יהושע ראה לנכון להטיף בנוקשות לבני עמו חסרי האמונה, אלו אשר היו נכונים לחזור ולהאמין בדתם הישנה והילידית, אך לא לצעוד קדימה בדת האמונה והיושרה. עיקר המשקל בלימודו של יהושע הושם על: "יְהוָה אֱלֹהִים קְדוֹשִׁים הוּא; אֵל קְנוֹא הוּא; לֹא יֵשָׁא לְפָשַׁעְכֶם וּלְחַטְאוֹתֵיכֶם." המושג הגבוה ביותר של תקופה זו צייר את יהוה כ"אל של כוח, משפט וצדק."

ואולם, אפילו בתקופה חשוכה זו קם מפעם לפעם מורה בודד אשר הטיף למושג האלוהיות של משה: "פִּשְׁעֵתֶם וְלֹא תוֹכְלוּ לַעֲבֹד אֶת יְהוָה, כִּי אֱלֹהִים קְדוֹשִׁים הוּא." "הָאֱנוֹשׁ מֵאֱלֹהֵי יִצְדָק? אִם

מעשהו יטהר גבר?" "החקר אלוהי תמצא? אם עד תכלית שדי תמצא? הן אל שגיא, ולא נדע. שדי לא מצאנהו."

7. ספר תהילים וספר איוב

תחת הנהגת השייח'ים והכוהנים שלהם, התבססו העברים במידת מה בפלשתינה. אך במהרה הם חזרו לאמונות המדבר החשוכות, והזדהו במנהגי הדת המתקדמים פחות של הכנענים. הם הפכו להיות עובדי אלילים ומופקרים, והרעיון שלהם על אודות האלוהות נפל לרמה נמוכה בהרבה מזו של המושגים המצריים והמסופוטמיים על אודות האל, מושגים אשר נשתמרו בקרב קבוצות מסוימות של שרידי שלם, ואשר נרשמו בכמה ממזמורי התהילים ובספר המכונה ספר איוב.

מזמורי התהילים חוברו בידי תריסר מחברים ויותר; רבים מהם נכתבו בידי מורים ממצרים וממסופוטמיה. בתקופה הזו, בשעה שבלבנט סגדו לאלילי הטבע, מספר ניכר של אנשים עדיין האמינו בעליונותו של אל עליון, העליון.

שום אוסף של כתבי קודש איננו משתווה לספר תהילים בביטוי עושר-המסירות, וברעיונות מעוררי ההשראה על אודות האל שבו. והיה זה מועיל ביותר אילו – בעת העיון בלקט ספרות הפולחן המופלא הזה – ניתן היה להתייחס למקור ולזמן של כל מזמור נפרד של הלל ושל שבח, מתוך ידיעה כי שום אוסף אחר אינו משתרע על-פני תקופת זמן כה ממושכת. ספר תהילים מהווה סיכום של המושגים המשתנים על אודות האל, כפי שהחזיקו בהם מאמיניה של דת שלם ברחבי הלבנט, והוא משתרע על-פני כל התקופה למן אמנמופ ועד לישעיהו. במזמורים מתואר האל בכל השלבים שבהם נהגה, למן הרעיון הגס של אליל שבט ועד לאידיאל המורחב עד מאוד של העברים המאוחרים יותר, לפיו יהוה מתואר כשליט אוהב וכאב רחמן.

וכאשר מתייחסים אליה כך, מהווה קבוצת מזמורי התהילים הללו את האוסף הערכי והמועיל ביותר של רגשות-מסירות אשר קובץ אי-פעם על-ידי האדם עד לימי המאה העשרים. רוח הסגידה השורה על אוסף מזמורים זה מתעלה מעל לזאת של כל ספרי הקודש האחרים בעולם.

התמונה המגוונת של אלוהות המוצגת בספר איוב הינה תוצאת עבודתם של יותר מתריסר מורי דת במסופוטמיה לאורך תקופה של כמעט שלוש-מאות שנה. וכאשר תקראו את המושג המרומם של אלוהות המצוי באוסף זה של אמונות מסופוטמיות, תגיעו למסקנה כי בעת שפלשתינה הייתה שרויה בימיה החשוכים, נשתמר הרעיון של אל אמת באופן המיטבי בסביבת אור כשדים.

בפלשתינה נתפשו לעיתים קרובות חוכמתו ומציאותו-בכל של האל, ואולם, רק לעיתים רחוקות נתפשו אהבתו וחסדו. יהוה של אותם ימים היה "שולח רוחות רעות לבעת את לב אויביו"; הוא מברך בשפע את ילדיו הצייתנים שלו עצמו, בעודו מקלל את כל השאר וממטיר עליהם מכות. "הוא לוכד חכמים בערמם; ועצת נפתלים נמהרה."

רק באור עלה קול זעקה אל חסד האל, באומרו: "יעתר אל אלוהי ויִרְצֵהוּ, ויִרְא פָּנָיו בְּתִרְוָעָה, ויִשָּׁב לְאִנּוֹשׁ צָדִיקָתוֹ." וכך הטיפו באור לגאולה, לחסד-אלוה, באמונה: "פָּנֵי שִׁפְטִיָּה יִכְסֶה וַיֹּאמֶר, 'פִּדְעֵהוּ מִן־דַּת שַׁחַת, מִצִּיָּתִי כִפֹּר.' ואם יאמרו, 'חֲטֵאתִי וְיִשָּׁר הָעֵינִי וְלֹא שָׁנָה לִי.' יפדה האל נפשו מעבור בשחת, ואור יראה." מאז ימיו של מלכי-צדק לא נשמע ברחבי הלבנט מסר כה צלול וברור על גאולת האדם כמות הלימוד יוצא הדופן הזה של אֱלֹהֵהוּ, נביא אור וכוהן למאמיני שלם, כלומר אלו אשר שרדו מן המושבה הנושנה של מלכי-צדק במסופוטמיה.

מסמך 96

וכך שמרו שרידי המיסיונרים של שלם במסופוטמיה על אור האמת במשך תקופת חוסר-הארגון של עם העברים, עד להופעתו של הראשון בשורה ארוכה של מורים בישראל, אשר לא פסקו מלבנות, מושג על-גבי מושג, עד אשר הגיעו להכרה באידיאל של אבי הכול האוניברסאלי והבורא, הכרה אשר הינה בבחינת פסגת האבולוציה של המושג יהוה.

[הוצג על-ידי מלכי-צדק של נבאדון].

טוריטור